

Azərbaycanın multikulturalist ənənəli dövlət siyasəti beynəlxalq münasibətlər sistemində

(Azərbaycanda və xaricdə keçirilən simpozium, forum, konfrans materialları əsasında)

Bəşər mədəniyyəti və sivilizasiyasının meydana çıxma, tərəqqi və inkişafı tarixinə nəzər yetirdikdə, çox maraqlı və diqqət cəlb edən cəhətlərin şahidi oluruq. Bu, prosesin ikili xarakter daşmasından irəli gəlir.

Məlum həqiqətdir ki, bu tərəqqi, bu inkişaf heç də bütün zamanlarda ziddiyyətsiz və maneəsiz inkişaf yolu keçməmişdir. Buradakı mövqe və baxışlar—mütərəqqi ideyaların tərəfdarları bir mövqedən çıxış etmiş, bununla razılaşmayan tərəflər isə, bu baxışların əleyhinə çıxmışdır.

Belə bir mövqe bütün ictimai-siyasi proseslərə və düşüncə tərzinə aid olduğu kimi, böyük tarixi keçmişi olan tolerantlıq və multikulturalizmin ənənələrinə də aid olmuşdur. Belə bir münasibət fasilələrlə kəskin mübarizə forması almış, zaman keçdikdən sonra tədricən liberallaşmışdır.

Biz bununla bu gün ilk növbədə suveren Azərbaycanın həyat tərzı formasına çevrilmiş millətləri, xalqları, dinləri və hətta, ayrı-ayrı dini etiqad formalarını birliyə, həmrəyliyə və qarşılıqlı əməkdaşlığa çağıran multikulturalizm ənənələrindən bəhs edəcəyik. Və xüsusilə müasir tolerantlıq və multikulturalizm ənənələrinin beynəlxalq aləmdə, xalqlar və dövlətlər arasında və nəhayət mədəniyyət və sivilizasiyalar arasındakı mühüm rolunu ön plana çəkib bu təlimin beynəlxalq aləmdə yaratdığı durumdan bəhs edəcəyik.

Tolerantlıq və multikulturalizm tarixən xalqımızın fəlsəfi-etnoqrafik baxışları ilə bağlı olmuş və xalqın bədii təfəkkür tərzində mühüm rol oynamışdır. Buna aid nümunələr ictimai-fikir tariximizdə bütün zamanlarda geniş formada təbliğ olunmuş və yayılmışdır.

Açıqını desək, sözün geniş mənasında, multikulturalizm və tolerantlıq bizim zamanımızda olduğu kimi, belə geniş formada yayılmamış, xalqları, millətləri, mədəniyyət və sivilizasiyaları birliyə və həmrəyliyə bu qədər geniş formada çağırmamışdır.

Sadəcə olaraq, bu gün hər iki amil xalqımızın həyat tərzı formasına və düşüncə tərzı vasitəsinə çevrilmişdir. İnkar olunmaz faktdır və tam reallıqdır ki, Azərbaycan tolerantlığı və multikultu-

ralizmi və onlarla bağlı olan ictimai-siyasi, milli-dini və ideoloji proseslər ölkəmizin sərhədlərini aşaraq, dünya xalqları arasında özünə nüfuzlu mövqe qazanmışdır.

Bunu sübut edən faktlar kifayət qədərdir. Məlumdur ki, son 10-15 il ərzində sivilizasiyalar və mədəniyyətlərərsı dialoqa, dinlərarası dialoqa, tolerantlıq və multikulturalizm problemlərinin araşdırılmasına aid ölkəmizdə onlarca beynəlxalq əhəmiyyətli konfrans, simpozium, toplantı keçirilmişdir.

İş o yerə gəlib çatmışdır ki, hətta bu beynəlmiləl əhəmiyyətli tədbirin həyata keçirilməsinə bir çox hallarda etiraz edib qarşı çıxanlar fakt qarşısında qalaraq bu tədbirlərin iştirakçıları olmuşdur.

Elə burada tarixdə ilk dəfə Avropa dövlətlərinin öz ölkələrində deyil, Azərbaycanda 12-28 iyun 2015-ci ildə 50 dövlətin iştirakı ilə keçirilən idman oyunlarını xatırlayıb yada salmaq kifayət edər.

Təbiidir ki, burada zaman-zaman dünyaya meydan oxuyan, dünya müstəmləkəçilik sistemi yaradan, Böyük Britaniya müxtəlif tarixi savaşırlarda və ədalətsiz yürüşlərdə iştirak edən Almaniya, Fransa, İtaliya kimi qüdrətli dövlətlərlə yanaşı, beynəlxalq hüquq normalarının tələblərinə uyğun olaraq, ümumi əhalisinin sayı 1 milyona qədər və ya bir milyon olan və tarixdə “Cırtan” dövlət kimi tanınan Andorra — (69.900); Lixtenşteyn — (36.800); Malta — (452.85); San-Marino — (32 min 576) iştirak etmişlər.

Ədalət naminə onu da etiraf etmək lazımdır ki, hətta bu beynəlxalq əhəmiyyətli yarışda elə dövlət olmuşdur ki, təkcə bir idmançı ilə təmsil olunmuşdur. Əslində bu da multikulturalist ənənələrin təntənəsidir, başqa şey deyildir. Bunu isə Azərbaycan multikulturalist ənənəli dövlət kimi dünyaya bəxş etmişdir.

Adları çəkilən qüdrətli Avropa dövlətləri özlərinin ərazi hüduqlarına aid olan bu beynəlxalq idman tədbirini öz ölkələrində həyata keçirmək imkanından istifadə etməmiş, lakin bu böyük tədbiri ərazi və əhalisinin sayı baxımından o qədər də böyük olmayan suve-

ren Azərbaycan dövləti birinci Avropa Oyunlarını öz ölkəsində böyük uğurla keçirmişdir.

Azərbaycan xalqlar, dövlətlər—milli-etnik qruplar arasında heç bir fərq qoymadan, demokratiyanın prinsiplərinə, xalqların hüquq bərabərliyinə, tolerantlığa və multikulturalizmin prinsiplərinə əsaslanaraq adları çəkilən “Cırtan” dövlətlərin də bərabərhüquqlu iştirakını təmin etmişdir.

Bu isə xalqlar, dövlətlər, mədəniyyət və sivilizasiyalar və nəhayət fərqli dini-etiqad formaları arasındakı bərabərliyin və ədalətin bərqərar olunması deməkdir.

Qıssası, bu, xalqları beynəlxalq həmrəyliyə və bərabərliyə çağırən tolerant və multikultural ənənələr formasıdır.

Azərbaycan tolerantlıq və multikulturalizm siyasəti bu gün bir çox bitərəf dövlətlərin də üreynə yol açmışdır və onlar da bu əhəmiyyətli işə fəal surətdə qoşulmuşlar. Bu gün 2016-cı ilin yanvar ayında Avropanın 12-13 dövləti özlərinin dövlət siyasətində multikulturalizm ənənələrinə geniş yer verəcəklərini etiraf etmişlər. Bir misalı da, bizə yaxın və qardaş olan Qazaxıstan dövlətinin multikulturalist siyasəti ilə bağlı xatırlayaq.

Lap bu yaxınlarda, 2016-cı ilin fevral ayının ortalarında Qazaxıstanda baş verən bir hadisəni və bu hadisəyə ölkə Prezidenti Nursultan Nazarbayevin münasibətini xatırlamaq yaxşı olardı.

Nazarbayev demişdir: “Qazaxıstan əsrlərdən bəri çoxmillətli dövlət olmuşdur və bu gün də çoxmillətli dövlət olaraq qalır”. Kim sizə hansı dildə müraciət edərsə, siz də ona həmin dildə cavab verməlisiniz”. Budur açıq millətçiliyin və şovinizmin qarşısına çəkilən siper. Budur dövlət başçısının həyata keçirdiyi tolerantlıq və multikulturalist siyasət forması. Budur xalqları, dövlətləri, mədəniyyət və sivilizasiyaları və nəhayət dinləri həmrəyliyə, birliyə və qarşılıqlı əməkdaşlığa çağırən yol.

Doğrusu, ən doğru yol da elə budur! Çünki bir dövlət başçısı kimi Nazarbayev öz xalqının və başqa dünya xalqlarının yaşadıkları həyat tərzı tarixinə yaxşı bələd olan siyasət adamıdır. Qazaxıstan Prezidenti bu gün tolerantlı-

ğın və multikulturalizmin dövlət siyasəti forması kimi mövqe tutduğu bir vaxtda bu məsələyə çox vaxtında diqqət yetirməyi lazım bilmişdir.

Bu siyasət elə bir dövlər mövcud olmuşdur ki, nə azlıqda qalan xalqların hüquqları var idi, nə də onların tam müstəqil formada öz mədəniyyət və sivilizasiyalarını inkişaf etdirmək hüquqları mövcud deyildir.

Bunun üçün elə həmin Nazarbayevin vətəninin keçmişi tarixinə diqqət yetirmək kifayət edər.

Nazarbayevin özünün dediyi kimi, çarizmin milli ucqarlarda həyata keçirdiyi təcavüzkarlıq, milli təzyiq və ayrı-seçkilik siyasəti sayəsində, onun ölkəsi çoxmillətli sürgünlər diyarına çevrilmişdir. Burada biz elə XX əsrin ortalarında çar Rusiyasının xalqımızın mütərəqqi ideyalı ziyalılarının Qazaxıstana sürgün edilməsi faktını və onlara qarşı repressiyaları xatırlamaq kifayət edər. Biz artıq qeyd etdik ki, xalqlar, dövlətlər və sivilizasiyalar arasındakı münasibətlərə birmənalı baxış olmamışdır. Bunun üçün tarixin yaddaşında hələ çox təkzibolunmaz reallıqlar saxlanılmışdır.

Bunun üçün heç də o qədər uzaq tarixi keçmişə baş vurmaq lazım deyildir, elə 30-cu illərin ictimai-siyasi fikrində özünə nüfuz qazanan ingilis tarixçisi və sosioloqu Arnold Toyenbinin adını çəkib, onun “sivilizasiyalar tarixi mühakiməsi qarşısında” və orada təbliğ olunan ideyaları xatırlayıb yada salmaq bəs edər. Çünki burada xalqlar, dövlətlər, mədəniyyət və dinlər bir-biri ilə dialoqa və əməkdaşlığa deyil, əksinə tarixin mühakiməsinə verilməsi məsələsini ortaya qoyulmuşdur.

Bundan daha kəskin və anti-humanist mövqedən biri kimi sonralar Harvard Universitetinin professoru Semuel Xanktinkton çıxış etmişdir.

Lakin mədəniyyət və sivilizasiya arasındakı oxşar cəhətlərinə baxmayaraq, bu mütəfəkkir və siyasətçilər arasında mövqe və baxışlar arasında fərqli cəhətlər də mövcuddur.

Diqqət yetirin: Əgər mədəniyyət və sivilizasiya arasındakı münasibətlərdən Toyenbi hələ XX əsrin ortalarında bəhs edib, mövqe bildirmişsə, dinlər,

sivilizasiyalar və mədəniyyətlər arasındakı münasibətlər Xanktinktonun maraqlı dairəsində xeyli sonralar, dünyada qarşısalınmaz proseslər baş verən zaman ortaya çıxmışdır.

Belə ki, hələ XX əsrin 70-ci illərində Amerika sosioloqu və siyasətçisi Xanktikton kəskin ideoloji mübarizə getdiyi bir zamanda “Sivilizasiyaların toqquşması” adlı məqalə ilə çıxış etmişdir. Doğrusu, bu məqalə hələ o zamanlar dünya ideoloji-siyasi mübarizə arenasında birmənalı qarşılanmamışdır.

Bir çox liberal və ya demokratik dünya görüşlü, mədəniyyət, sivilizasiya və dinlər arasında dialoq və tolerantlıq tərəfdarları bu mövqeyə qarşı çıxmışlar. Bu mövqeyin sonrakı taleyinə diqqət yetirək. Amerikalı siyasətçi

nəinki demokratik qüvvələr tərəfindən qəbul olunmayan cəmiyyətdə açıq formalı ideoloji-siyasi qarşıdurmalar yarıdan mövqe seçmiş, daha da irəli getmiş, irihəcmli fundamental “Sivilizasiyaların toqquşması” əsərini nəşr etdirmişdir. Müəllif kəskin ideoloji mübarizə mövqeyi tutaraq dünyada baş verən və qarşısı alınmayan siyasi prosesləri diqqət mərkəzinə gətirmiş və hətta Şimali Qafqaz xalqlarının tarixini araşdırmaq mövqeyi seçmişdir. Bir sözlə, amerikalı siyasətçi bu təlimi ilə millətlər və xalqlar arasındakı beynəlxalq münasibətlərdən kənarda qalmış, xalqları, onların etiqad etdiyi dinləri və eyni dini tərkibli təriqətləri birliyə, qarşılıqlı əməkdaşlığa deyil, onları barışmaz ideoloji-siyasi mübarizəyə çağırmışdır.

Təbiidir ki, bu mövqe bu gün bizim ölkəmizdə geniş təbliğ olunan, dövlət siyasəti mahiyyəti daşıyan tolerantlıqla və multikulturalizm daban-dabana ziddiyyət təşkil edir.

Bütün bu ideoloji təxribatlara baxmayaraq, tolerantlıq və multikulturalizm siyasəti gündən-günə, hətta Avropanın böyük dövlətlərinin maraqlarına çevrilir və geniş kütlə tərəfindən rəğbətlə qarşılanır. Bu danılmazdır. Buna aid də pozitiv nümunələr kifayət qədərdir.

Bir qədər də Azərbaycanın beynəlxalq aləmə ayaq açan və Şərqlə Qər-

bin xristian dünyası arasında körpü yaradan tolerant və multikulturalizm dövlət siyasəti haqqında.

Bu elə bir körpüdür ki, fərqli milli-etnik mənşəli xalqları və dövlətləri, ciddi ideya fərqli və məsləkli dinləri, onların yaratmış olduğu mədəniyyət və sivilizasiyaları bir-biri ilə yaxınlaşdırır, öz aralarında dialoq prinsipinə əsaslanan münasibətlər qurur. Bir sözlə, bir-biri ilə o qədər də yaxın və oxşar münasibətlərin olmasına baxmayaraq, onlar öz aralarında yeni daha yaxın və xoşməramlı münasibətlər yaradırlar. Bu körpü onları qarşılıqlı əməkdaşlığa yönəldir. Adı multikulturalizm olan bu güclü ideya təsirli forma xalqları, millətləri daha da yaxınlaşdırır və dost edir.

Belə bir körpü, elə bu yaxınlarda multikulturalist və tolerantlıq ölkəsi kimi tanınan Azərbaycanla tarixi mədəniyyət və sivilizasiya diyarı kimi tanınan çoxmillətli Fransa arasında salınmışdır.

Oxucunun diqqətini bir qədər də buna cəlb edək.

Belə ki, 8 sentyabr 2015-ci ildə Azərbaycanın tolerant və multikulturalizm formalı dövlət siyasəti ölkəmizin sərhədlərini aşaraq Avropanın qədimi mədəniyyət və sivilizasiyalar beşiyi kimi tanınan Fransada qərar tutdu. Bu ölkədə Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyevanın yaxından iştirakı ilə dini tolerantlıq: “Azərbaycanda birgə yaşamaq mədəniyyəti” mövzusunda konfrans keçirildi. Konfransın aparıcısı görkəmli politoloq Pyer Konesə Fransa cəmiyyətində tolerantlıq mövzusunun hər zaman aktual olduğunu bildirərək Azərbaycan tərəfindən bu sahədə atılan addımların əhəmiyyətindən danışdı.

(davamı növbəti saylarımızda)

Azadə QULİYEVA,
AMEA-nın Fəlsəfə, Sosiologiya və
Hüquq İnstitutunun Beynəlxalq
münasibətlər və beynəlxalq
hüquq şöbəsinin elmi işçisi.
Həsən HÜSEYNOV,
İnstitutun dinşünaslıq və
mədəniyyətin fəlsəfi məsələləri şöbəsinin
aparıcı elmi işçisi.